

Ключевые слова: учебный план, Харьковский университет XIX века, образовательное пространство.

SUMMARY

N. V. Radionova. Socialcultural's Ground of Curriculum: Experience of the Kharkov University of XIX of century.

The article is sacred to research of heuristic potential of philosophy of curriculum of the Kharkov University of XIX of century. Proved, that curricula and programs of the Kharkov University of XIX of century were determined by general's cultural, political and socio-economic factors, and also submitted to the special legislative acts about base bases of the system of education in the Russian empire. The special attention is spared to research of interpretation possibilities of philosophy of curriculum of the Kharkov University of XIX of century in modern contexts.

Key words: curriculum, Kharkov University of XIX of century, educational space.

УДК 165.0

А. Є. Лебідь

Сумський державний університет

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОБЛЕМА ІСТИННОСТІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

У статті розглянуто проблему істинності наукового знання в контексті трансдисциплінарних досліджень. Особливий акцент зроблений проблемі продукування істини, яка покликана відігравати роль компонента, що пов'язує будь-який науковий формалізм через його інтерпретацію з об'єктивною дійсністю.

Ключові слова: істина, трансдисциплінарність, міждисциплінарність, полідисциплінарність.

Характерною особливістю наукового пізнання є прагнення такого знання, яке ми могли б кваліфікувати як істинне. Історія філософії і науки дає нам привід сумніватися у можливості одностайного тлумачення такого феномена, як істина. Уся історія людства демонструє хиткість і непередбачуваність досліджень у галузі наукової алетіології.

На думку російського філософа В. М. Розіна: «Ландшафт сучасної теоретичної філософії визначається п'ятьма основними напрямками думки: екзистенціалізмом, феноменологією, герменевтикою, методологією і постмодернізмом», кожен з яких претендує на своє бачення істини та шляху до неї [3, 8]. Щось подібне відбувається загалом у науці, що нагадує відому притчу про слона, коли кожна його частина по-різному усвідомлюється його реципієнтами. Таким «слоном» на сьогодні є досліджуваний наукою світ, коли останній фрагментується і в цьому контексті не передбачає формулювання єдино істинного знання. Тому й актуалізується нині аналіз феномену трансдисциплінарних досліджень,

покликаний зрефлексувати намагання науковців побудувати єдину конструкцію уніфікованої науки, якщо не методологічно чи лінгвістично, то принаймні евристично.

Сьогодні важко уявити вченого, який би своїми потугами не прагнув досягти бажаного – істини, оскільки «існуючи у світі та активно взаємодіючи з ним, людина потребує правильного, об'єктивного чи хоча б відносно істинного знання про нього. Бо без такого знання було б неможливо орієнтуватися у світі. Воно необхідне для того, щоб мати змогу на підставі одержаних результатів передбачати і натомість знати, чого чекати від навколишньої дійсності» [1, 300]. Паралельно процес диференціації та інформатизації науки на сьогодні є одним з головних чинників, що створює нову, неуювну раніше інфраструктуру соціуму, перебудовує матеріальні та суспільні відносини, соціальну психологію та ідеологію, процес наукового пошуку.

Трансдисциплінарна індустрія виробництва наукових знань стає головною епістемологічною проблемою, а пошук істинного наукового знання об'єднує дослідників, конструкторів, технологів у трансдисциплінарні лабораторії («студії» за термінологією Басараба Ніколеску), основною ідеєю яких є трансфер методів, стратегій наукового дослідження.

У межах інформаційної революції відбувається комп'ютеризація сфери науки та освіти. У зв'язку з цим посилюється закономірний процес символізації і математизації наукових теорій, формалізації їхньої мови, підвищується роль абстрактного мислення і його креативної функції в науковій та практичній діяльності. Тим самим результати наукових досліджень повинні набувати вищого ступеня об'єктивності та достовірності, а наукові теорії – більш доказовий характер.

У спектрі філософських проблем наукового знання важливою є проблема місця трансдисциплінарних досліджень на шляху продукування істини, тому що поняття істини в науковому знанні покликане відігравати роль компонента, що зв'язує будь-який науковий формалізм через його інтерпретації з об'єктивною дійсністю.

Здається, ніби багато проблем, які існують на сьогодні у площині трансдисциплінарності, пов'язані з тим, що ми використовуємо різні її дефініції або, що ще гірше, обговорюємо трансдисциплінарність, не уточнюючи значення цього поняття. Жан Піаже, який один з перших запропонував цей термін, так висловився з цього приводу на засіданні семінару «Міжпредметні зв'язки – проблеми освіти і досліджень в університетах», що проходив у вересні 1970 року у Франції: «Нарешті, на етапі міждисциплінарних відносин ми переходимо на вищий їх рівень – трансдисциплінарний, коли стає можливим не тільки тісна взаємодія між науково-дослідними напрямками, а й поглиблення зв'язків між ними, долаючи стійкі дисциплінарні бар'єри» [7, 144].

І дійсно, сьогодення вимагає не стільки методологічно, скільки евристично поєднати зусилля наукових досліджень, виробити спільну

стратегію наукового пошуку, оскільки в такому випадку реальність буде репрезентована зовсім в іншій своїй актуалізації, такій, як про це писала цитована вище О. А. Мамчур. Ідея доленосності і поки що непізнаної сутності трансдисциплінарності наукових досліджень є основною ідеєю «Маніфесту трансдисциплінарності» Б. Ніколеску.

У цьому маніфесті для XXI ст. дослідник об'єднує наукові, культурні, релігійні принципи, необхідні у своїй комплексності застосування для розв'язання проблеми фрагментації наукового знання, що, на його думку, є свідченням хворобливого стану сучасного життя і сучасної науки. Б. Ніколеску ідентифікує небезпеку самознищення цивілізації із бездумним використанням техніки і пропонує альтернативний шлях її вирішення – трансдисциплінарний підхід у наукових дослідженнях, що змінить наш обрій, гештальт світобачення і відповідно наше ставлення до нього. Б. Ніколеску закликає переосмислити принципи буття в контексті розвитку квантової науки. Він стверджує, що реальність не є чимось, що існує однорівнево, а навпаки, вона репрезентована багатьма рівнями, і тільки в межах трансдисциплінарних наукових досліджень можна зрефлексувати одночасно динаміку кількох рівнів реальності. А це вже є очевидним замахом на істину.

Впевнено можна констатувати, що трансдисциплінарність не є власне методом, а здебільшого програмою пізнання. Якщо методологічно чи евристично зважуватися на трансдисциплінарність. Це позаяк із необхідністю впевнено змінює онтологію, проекцію нашого споглядання буття.

Ідея трансдисциплінарності за Б. Ніколеску може бути виведена принаймні з двох ідей квантової фізики. По-перше, визнається можливість принципу середнього значення, на відміну від бінарної аристотелівської логіки, у якій протиставляється істинне і хибне в одному і тому самому відношенні, в один і той самий час (відповідно до формально-логічного закону тотожності). Така логіка виключає третій варіант, третє значення. Здається, важливим є те, що немає середнього значення, жодної третьої можливості. Проте середнє є частиною реальності і має бути враховане.

Друга ідея трансдисциплінарності полягає в тому, що реальність складається більш ніж з одного рівня, про що вже йшла мова. Кожен рівень має власні закони і логіку розвитку. На підтвердження цього зауважимо, що явища на квантовому рівні відбуваються інакше, ніж ті, що на рівні повсякденності, макрорівні. Ідея трансдисциплінарності заперечує принципи класичної науки в тій частині, зокрема коли постулюється експериментальне спостереження чи то корпускулярних, чи то хвильових властивостей мікрооб'єктів. Сучасна наука, як відомо, у своїй некласичній, більше у постнекласичній (за аналогією, зокрема О. П. Огурцова, постмодерністській) моделі Всесвіту дещо відходить від такого постулювання.

Нові інноваційні моделі та стратегії відображені у зміні пріоритетів соціальних наук. Усі сучасні соціальні інститути: політичні, економічні, релігійні тощо базуються на бінарній логіці й ідеї однорівневої реальності.

Вони засновані на ньютонівському погляді на світ і думці XIX століття про те, що вважається науковим. Така точка зору навряд чи адекватна, щоб розв'язати завдання безпрецедентної складності у XXI столітті. Саме тому досі вони не здатні відповісти на нагальні виклики сучасності, не змінивши свої стратегії та її (сучасності) оцінки. На думку О. П. Огурцова, «сучасна філософія науки базується на принципі мультидисциплінарності наук, множини способів пояснення досліджуваних процесів і явищ, мультіваріативності науково-раціонального дискурсу» [2, 10].

За цих умов трансдисциплінарний підхід стає нагальним у справі розв'язання гострих епістемологічних проблем. Бесараб Ніколеску, наприклад, закликає до створення студій (atelier) або «робочих груп», які були б місцем зустрічей викладачів і студентів, де б генерувалися конструктивні ідеї та здійснювався моніторинг їх діяльності [6]. Він вважає, що необхідно створити студії з трансдисциплінарних досліджень (без будь-якого ідеологічного, політичного чи релігійного втручання), до яких би залучалися науковці з різних дисциплін. Цю ідею поступово мають упроваджувати дослідники і творча інтелігенція, що працюють за межами університету, вони всі повинні прагнути до академічного діалогу між різними культурними підходами.

Ці студії за Б. Ніколеску мали б бути спрямовані на заохочення та розвиток, «мати міжкультурний, міжрелігійний і транснаціональний характер». Він додає, що «спеціальні зусилля повинні бути направлені на те, щоб деякі з таких студій тісно співпрацювали б з університетами у країнах, що розвиваються». Вибір слова «студія», на нашу думку, є досить доречним. Студія трансдисциплінарності – це місце, де ентузіазм є нормою, а не винятком. Ми переконані, що після створення таких центрів, зміниться і сам зміст поняття «університет», яке стане позначати місце, де вивчатиметься і споглядатиметься Всесвіт.

Хоча і можна погодитися із Б. Ніколеску, що такі студії мають бути створені в кожному університеті, варто додати, що вони мають також існувати і за межами університетів. З огляду на сьогоденний стан речей у світі ми повинні зробити це негайно, бо не можемо чекати до завтра, тому що завтра може бути запізно, як про це писав Б. Ніколеску у своєму «Маніфесті трансдисциплінарності» [5].

Трансдисциплінарність – явище відносно нове. На сучасному етапі розвитку наукового знання вчені вибудовують розуміння цієї концепції, спираючись на аналіз континууму парадигм знання, починаючи з моно-, мульти-, плюро- та інтердисциплінарності і завершуючи, власне, трансдисциплінарністю.

Активне обговорення проблеми трансдисциплінарності у світовій науці почалося із середини 80-х років XX ст., однак через свою семантичну невизначеність це поняття досі не має однозначної дефініції. Трансдисциплінарність розуміють і як своєрідну «декларацію», що урівноважує значущість усіх елементів наукового пошуку (науки, вчених

тощо), і як рівень освіченості конкретної особистості, і як програму, принцип дослідження навколишнього світу, згідно з якою наукова проблема має досліджуватися одночасно на кількох рівнях (наприклад, фізичному та психічному), коли відкриваються широкі можливості для взаємодії багатьох наукових дисциплін під час вирішення комплексних суспільних і природничо-наукових проблем. У цьому значенні термін «трансдисциплінарність» передбачає можливість трансферу ідей, методів та самих науковців у суміжні, а подекуди і несуміжні галузі наукового знання.

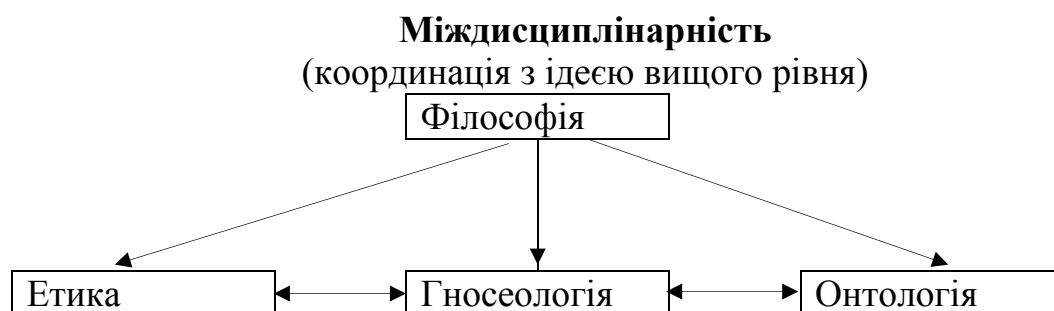
Під трансдисциплінарністю розуміють ще й позанаукові знання, які не утворюють масиву наукових дисциплін, але які застосовуються у науково-популярних програмах чи політичній рекламі.

Проблема ідентифікації трансдисциплінарності гостро резонує з проблемою її диференціації, зокрема порівняно з іншими близькими за значенням поняттями. Так, термін «міждисциплінарність» означає насамперед, кооперацію різних наукових дисциплін, використання спільних понять для позначення та пояснення певних подій чи об'єктів. Полідисциплінарність є такою характеристикою дослідження, коли певний об'єкт аналізується, вивчається одночасно різними науками, але з різних аспектів. Трансдисциплінарність характеризує такі дослідження, які виходять за межі конкретних дисциплін, відбуваються ніби через розтин дисциплінарних бар'єрів. Трансдисциплінарні дослідження характеризуються трансфером когнітивних схем з одного дисциплінарного поля до іншого, розробкою спільних проектів дослідження.

Необхідною є вимога, щоб кожна наукова дисципліна, яка є частиною трансдисциплінарного комплексу, була одночасно і відкритою, і закритою системою. Відкритою відносно до нових когнітивних схем, імпортованих з суміжних наукових дисциплін з чітко вираженою евристичною значущістю і готовою скооперуватися задля реалізації спільних дослідницьких проектів. Закритою вона має бути остільки, оскільки повинна зберегти власний специфічний предмет й аспект дослідження, розвивати дослідницькі методи і стратегії.

Міждисциплінарний характер наукових досліджень побудований на двох ієрархічних рівнях, він відповідно асоціюється з координацією нижчого рівня вищим. Така координація є цілеспрямованою, коли загальна аксіоматика групи суміжних дисциплін визначається наступним в ієрархії рівнем.

Схема 1

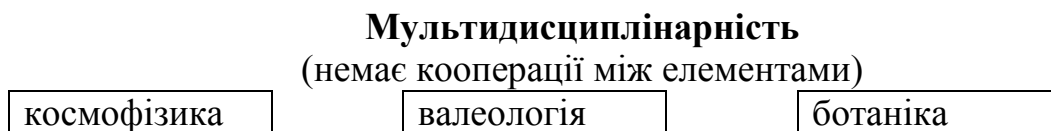

Терміни «міждисциплінарний» та «трансдисциплінарний», як нам здається, є вживаними інтуїтивно, так само інтуїтивно вони здебільшого і розуміються. Це є причиною їх надто ускладненого розрізнення – як змістовного, так і предметного. До міждисциплінарних ми відносимо як правило ті науки, які використовують концептуальні засоби та методи інших наук, синтезовані у новій науці для вирішення її специфічних завдань. Ці завдання принципово вирішувані лише із залученням пізнавальних засобів інших наук.

Цікаво зазначити, що іноді поняття «трансдисциплінарність» ототожнюється з такими поняттями, як мультидисциплінарність, плюродисциплінарність чи інтердисциплінарність. Визначальним у такому ототожнюванні значень цих понять є кількісні та якісні характеристики залучених ученим інших дисциплін для розв'язання проблем власне своєї «рідної» науки.

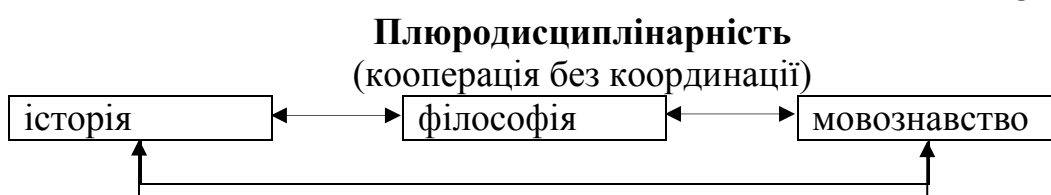
Так, під поняттям «мультидисциплінарність» ми будемо розуміти таке дослідження, коли науковець вивчає певний феномен на межі кількох наукових дисциплін, але без урахування зв'язків між ними. Наприклад, можна бути компетентним у галузі хімії, соціології чи лінгвістики, але без будь-якого поєднання прийомів, способів, практик розв'язання проблеми цими дисциплінами. Досить широкою є співпраця науковців у межах однієї багатопрофільної науково-дослідницької лабораторії чи групи, в якій кожен елемент виконує свої професійні, дослідницькі функції окремо від інших, без залучення евристичного чи методологічного потенціалу інших. При цьому, отримане внаслідок їх діяльності знання вважається результатом спільного проекту.

Схема 2

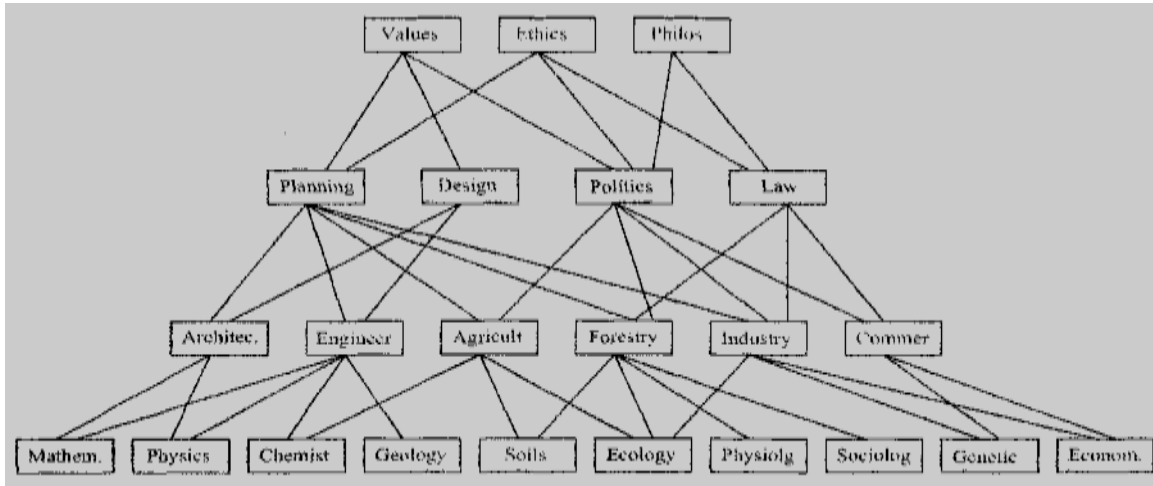
Плюродисциплінарність все ж таки передбачає співробітництво між дисциплінами, але без будь-якої координації та ієрархічності. Таке співробітництво зазвичай відбувається в сумісних сферах наукового знання, таких, як історія, філософія та мовознавство. Вивчення кожного з таких рівнів підсилює розуміння інших. Плюродисциплінарний підхід передбачає порівняння і протиставлення методологій і сутностей суміжних наук з метою віднайти у кожній з них неявне знання та зорганізувати обговорення методологій. Проте, за цього підходу не відбувається об'єднання дисциплін у нову дисципліну.

Схема 3

Трансдисциплінарність є результатом координації всіх ієрархічних рівнів міждисциплінарного дослідження (емпіричного, прагматичного, нормативного і аксіологічного) [4].

Дисципліни в основі піраміди досліджують та описують світ таким, яким він є. Тут ми можемо сформулювати фізичні закони та принципи природи і суспільної динаміки. На цьому рівні ми задаємося питанням: «Що існує?».

Схема 4¹

Наступний рівень в основному утворюють технологічні дисципліни, на якому ми ставимо питання: «Що ми можемо зробити?» після висновків про знання емпіричного рівня. Але відповіді на питання ми не отримуємо, оскільки ми робимо речі тільки тому, що знаємо, як їх робити. Дисципліни ж нормативного рівня формулюють питання не про можливість, а про бажання певної дії. Аксіологічний рівень дисциплін репрезентує так званий «ціннісно-смысловий універсам» (за термінологією С. Б. Кримського).

Зважаючи на вищевикладене, можна констатувати той факт, що трансдисциплінарний підхід потрактовує ситуацію з об'єктом і системою через їх єдність і внутрішню організацію. У трансдисциплінарній науковій картині світу останній є єдиною впорядкованою системою. Відстороненість спостерігача від об'єкта стимулює його розгляд як єдиного феномена. А бути єдиним – означає мати один і той самий природний порядок у будь-якому фрагменті середовища і в будь-якій взаємодії цих фрагментів. Тому однією з основних ознак трансдисциплінарних систем є їх подібність на будь-якому рівні буття, для будь-яких природних фрагментів та їх взаємодій.

Оскільки у трансдисциплінарній науковій картині світу єдність є головною ознакою впорядкованої системи, остільки одиниця порядку, що обумовлює таку єдність, має бути такою філософською категорією, якою зазвичай позначають єдність і загальність – це простір і час. Отже, одиниця порядку, як образ трансдисциплінарності системи, має три аспекти, в яких

¹ Схему подано за Manfred A. Max-Neef. Foundations of transdisciplinarity.

закладені єдині принципи побудови, – просторовий, темпоральний та інформаційний аспекти.

На відміну від процесуальної дисциплінарної системи, яка асоціюється з об'єктом, непроцесуальна трансдисциплінарна система асоціюється з порядком, який обумовлює єдність цього об'єкта. У цьому компліментарність дисциплінарних і трансдисциплінарних систем, необхідна в організації та проведенні наукового дослідження. При цьому перші виділяють, класифікують і досліджують очевидну предметність об'єкта, її взаємодії, а інші – уточнюють: чи всі елементи цієї предметності і взаємодії потрапили до предметного поля дослідження.

Крім того, непроцесуальна трансдисциплінарна система є нормативною складовою об'єкта. Тому зміст і конструкція її просторового, темпорального та інформаційного аспектів є певною програмою розвитку об'єкта. На відміну від дисциплінарного методу, трансдисциплінарний не шукає очевидні відношення і зв'язки, а заздалегідь передбачає їх наявність та організуючий вплив на об'єкт. У результаті об'єкт не тільки пізнається. Одночасно формується розуміння його справжнього місця і ролі в навколишньому світі. У свою чергу, пізнання механізму індивідуального прояву порядку дозволяє створювати способи гармонізації стану об'єкта відповідно до його місця та функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мамчур Е. А. Образы науки в современной культуре / Е. А. Мамчур. – М. : Канон+, 2008. – 400 с.
2. Огурцов А. П. Постмодернизм в контексте новых вызовов науки и образования / А. П. Огурцов // Вестник Самарской гуманитарной академии. Выпуск «Философия. Филология» – 2006. - № 1 (4). – С. 3–27.
3. Розин В. М. Традиционная и современная философия / В. М. Розин. – М. : Либроком, 2010. – 400 с.
4. Manfred A. Max-Neef. Foundations of transdisciplinarity / A. Manfred // Ecological Economics. – 2005. – № 53. – С. 5–16.
5. Nicolescu B. Manifesto of Transdisciplinarity. / B. Nicolescu – New York : SUNY Press, 2002. – 176 с.
6. Nicolescu B. The Transdisciplinary Evolution of the University Condition for Sustainable Development. [Електронний ресурс]. / B. Nicolescu. – Режим доступу : <http://basarab.nicolescu.perso.sfr.fr/ciret/bulletin/b12/b12c8.html>
7. Piaget Jean. L'epistemologie des relations interdisciplinaires // CERI/OCDE (ed.): L'interdisciplinarité. Problèmes d'Enseignement et de Recherche dans les Universités. – Paris, 1972. – P. 131–144.

РЕЗЮМЕ

А. Е. Лебедь. Трансдисциплінарные исследования и проблема истинности научного знания.

В статье рассматривается проблема истинности научного знания в контексте трансдисциплинарных исследований. Особый акцент сделан на проблеме продуцирования истины, которая должна играть роль

компонента, который связывает любой научный формализм через его интерпретацию с объективной действительностью.

Ключевые слова: *трансдисциплинарность, междисциплинарность, полидисциплинарность, истина.*

SUMMARY

A. E. Lebed. Transdisciplinary Investigations and the Problem of the Truth of Scientific Knowledge.

The issue addresses the problem of truth of scientific knowledge in the context of the transdisciplinary investigations. The special accent is made on a problem making trues which should play a role of a component which connects any scientific formalism through its interpretation with the objective validity.

Key words: *truth, transdisciplinarity, interdisciplinarity, polidisciplinarity.*